

Kármán József levele gróf Festetics Györgyhez az Urániáról

KOSTYÁL ISTVÁN

A XVIII. század végének legválságosabb éveire, 1794—95-re esik Kármán József prókátor és Pajor Gáspár orvosnövendék folyóiratának, az *Uránia*-nak rövid élete.¹ Az évnegyedes folyóiratnak, a felvilágosodás szellemében, kettős célja volt: a nők számára óhajtott ízlésnevelő olvasmányt nyújtani, és Pestet akarta irodalmi központtá tenni. Az *Uránia* alapításának, szerkesztésének, kiadásának, kiadónak és megszűnésének körülményeit hosszú ideig titokzatosság vette körül. Az irodalomtörténetírás, kitartóan végzett részletkutatások eredményeként, sok titokzatos vagy annak vélt kérdésről oszlatta el a homályt. Gálos Rezső néhány éve megjelent szintézisében² sikeresen oldotta fel a problémák egész sorát, de még így is maradt egynehány megoldandó feladat. Nem sikerült megnyugtató választ adnia arra, hogy ki volt az az „ismeretlen hazafi”, aki az *Uránia* kiadását anyagilag támogatta, — azt pedig, hogy a szabadkőműveseknek közük lehetett a kiadáshoz, tagadja. Igyekszünk a továbbiakban kielégítő feleletet adni ezekre a — kiadástörténeti szempontból — jelentős kérdésekre.

Gálos Rezső az erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaságnak és Aranka Györgynek írott levelekre hivatkozva fejt ki álláspontját arról, hogy kik szerkesztették az *Urániát*: „Már az aláírásból is — ahol udvariasságból elől van Pajor neve — és a levelek stílusából is megállapítható, hogy a fogalmazás Kármáné. Ez a két levél az, melyből a szerkesztők neve kétségtelenül bizonyossá válik.”³ Gálos véleményét erősíti meg és teszi valóban kétségtelenné az a levél, melyet a Festetics-család keszthelyi levéltárában találtunk és az alábbiakban közlünk. Ez a levél és a vele kapcsolatos néhány adat — úgy véljük — közelebb hozza a megoldáshoz azt a máig is nyitott kérdést, hogy ki, vagy kik fedezték az *Uránia* kiadási költségeit. Gálos, miután bírálja az eddigi feltevéseket, egy újabbhoz jut el: „Az eddig tudottak alapján azonban talán nem merész az a föltevés, hogy az »ismeretlen hazafi« ifj. Ráday Gedeon, a szeptemvir, vagy fia, Ráday Pál volt.”⁴

Festetics György gróf közismert kapcsolatait a magyar írókkal ezúttal nem szükséges részletezni. Feltűnő azonban, hogy az átnézett irodalomban seholsem találtuk Kármán Józseffel való összeköttetésének nyomait. Tudjuk, hogy élénk érdeklődéssel kísérte az új művek megjelenését és hatalmas vagyonából nagy összegeket áldozott az írók támogatására, könyveik kiadásának segítésére.⁵ Egyik ilyen érdeklődését elégíti ki Péteri Takács József (Festetics György fiának, Lászlónak a nevelője ebben az időben) Bécsből 1794. június 7-én írt levelében:

„A Magyar *Uránia* mind eddig ki nem jött, hanem a' mint az ujság'

levelek hirdetik, minden órán el készül. Nagyságod méltóztatott parantsolni, hogy az első darabot szerezzem itt meg, és küldjem le. Az másként meg nem eshetik, ha csak az egész esztendőre nem praenumeráltak reá, mert csak az Előfizetőknek fog járni. Ha parantsolja Nagyságod, ez iránt azonnal lehet rendelést tenni, de azonkívül is, mint elősegítő Jótévőjének tartozik a' Társaság Nagyságodnak meg küldeni maga munkáját.”⁶

Festetics György nevét az előfizetők között nem találjuk⁷, de nyilván nem is óhajtott előfizetni, hiszen — *Takács* József levele szerint, aki sejtethet valamit — mint „elősegítő Jótévő” joggal elvárhatta, hogy a „Társaság” megküldje munkáját. Hogy milyen *társaságról* van szó, nem derül ki *Takács* leveléből. Értelmezhetjük úgy is, hogy a *kiadó* társaságra gondol, de talán nem túlzás feltételeznünk, hogy a *szabadkőművesek* társaságára céloz. Ez utóbbi esetben *Abafi* Lajos feltételezése helytálló,⁸ hogy ti. a szabadkőművesek támogatásával jelent meg az *Uránia*. Igazolhatja ezt az első kötet bevezetésének következő része, ahol célzásokat találunk a nagyszívűségekre. *Magnanimitas*, azaz *Nagyszívűség* volt annak a pesti szabadkőműves páholynak neve, melynek többek között *Kármán* József, *Pajor* Gáspár és *Nagyváthy* János (*Festetics* György jószágkormányzója) is tagjai voltak⁹. *Festetics*ről tudjuk, hogy az *Igaz Egyetértéshez* címzett bécsi páholynak tagja volt¹⁰ és a *Nagyszívűség* munkájában is részt vett, amit az alábbiak igazolnak. „Egy édes Kötelesség fekszik rajtunk — olvassuk az *Uránia* első kötetének bevezetésében —, melyet itt közönségesen tellyesítünk. Egy Hazafi, a'ki *titkossan* és Rejtekke summás Adakozásával Lételét tsetsemő *Urániánknak* fel-tartotta, el-vonta magát Háládatosságunk elől, és rajtunk azt az édes Terhet hagyta, hogy *egyenessen* néki véle nem adózhatunk: Nem halgathatjuk el azt mindazáltal egészen, és itt a' Közönség előtt azt háladóan emlittyük. Az a' Gondolat: hogy egy jó Intézet' Fenn-állása az ő Kezei' Munkája, — és a' maga nagy Szívének Meg-elégedése, éppen Szívéhez *illő* Jutalom... Azon *Kezet*, mely által hozzánk jutott Jó-tétele öleljük, nem azért tsupán, de leg-inkább, hogy bölts Vezetésével, Támogatásával ugyan az vólt Fő-meg-tartója Igyekeztünknek. Kivánnánk mind Kettőt az egész Világnak nevezni — Szívünk' háládatos Tisztelettel nevezi mindég!”¹¹

A „titkossan” támogató hazafit mi *Festetics* Györgyben véljük megtalálni, aminek további bizonyítékát szolgáltatja *Balogh* Péter consiliarius. Nevét megtaláljuk az *Uránia* előfizetői között,¹² ő is szabadkőműves.¹³ Arról tudósítja ugyanis *Festeticset* 1795. január 22-én, „hogy Urániának kiadói, *Pajor*, és *Kármán* jeles Iffjak, kiknek is a' *Kegyessen* ajándékozott 100 ft-ot által adta, és tsudálja, hogy még semmi exemplárral se kedveskedtek Ő Nagyságának.”¹⁴ *Festetics* ennek az értesítésnek alapján levelet küld ügyvédjének, *Tóthpápaynak*, aki a *Rádayaknak* is ügyvédje: „iratik: hogy Ő Nagysága a mult esztendőben az *Uránia* ki adására 100 ft-ot ajándékozván, annak semmi hírét nem halja; sőt eddig nem is tudta kik légyenek az Auctoraí, ezért, *Kármánt*, és *Pajort* Pesten kérdezze meg, hol lehessen az ő Munkájokat pénzen meg-venni.”¹⁵ Az a tény, hogy *Festetics* nem ismerte a szerzőket és mégis pénzt ajándékozott az *Uránia* kiadására, csupán a szabadkőműves kapcsolatokkal magyarázható. Nyilván nem véletlen az sem, hogy „az elő-fizetést beszedő urak” között megtaláljuk *Nagyváthy* János nevét keszthelyi lakhellyel.¹⁶

Kármán József és Pajor Gáspár, talán a szabadkőműves páholyban, találkozott *Festetics* Györggyel. Bizonyítja ezt az alábbi levél, mely egyúttal a szabadkőműves támogatást is megerősíti, a segítség eredetének hangsúlyozásával.

„Méltóságos Gróf!
Kegyess Urunk!

Érzékeny öröm fogott el bennünket, midőn hallottuk, hogy tudni kívánnya Nagyságod, mit tsinálunk? Gyönyörűséggel adunk Számot Nagyságodnak, mert érezzük rólunk való Gondoskodásának Betsét, és Eredetét. Miólta Szerentsénk volt személyesen udvarolni Nagyságodnak, kijött 3^{dik} Köttetje Urániánknak. Eztet magánosan, és ezen kívül, Parantsolatya szerint Nagyságodnak, mind a' három Köttetet küldgyük. Fogadgya kegyessen Nagyságod Igyekezetünknek tsekély Gyümölsét. Még egy Köttet vagyon hátra: azzal nem háládatlan Hazánknak, hanem tulajdon Szavunknak tartozunk. Azután vége leszen Pályafutásunknak, letesszük Pennánkat, és tsendesen várjuk a' kedvezőbb Tsillagzat Megjelenését. Ugy érezzük, senki sem fogott melegebb Indulattal a' Hazai Litteratura' Előmozdításához, mint mi, és megvallyuk Nagyságodnak, azzal a' Reménységgel, hogy lemondhatunk külömben is száraz, és unalmas Életünk módjáról — Prókátorok vagyunk — és egyedül a' szelidebb Tudományok' Terjesztése által, érde-mellyük meg a' *hasznos Polgár* Nevezetet. De megmutatta szomoru Tapasz-talásunk, hogy gyenge Lábonn épültt, Nemzetünkben vetett Bizodalunk. Messze, talán igen messze van az az Idő, a' melly a' Tudományok igaz szeretetét felgyullassza Hazánkfiainak Szívében. Érezzük mi azt, és még is, mint a' Beteg, a' ki meghitt Orvosától hallotta Halálának Bizonyosságát, mindent elkövetünk, a' mi tsak kevés Időre is nyujthatná haldokló Urániánknak Életét. E' végre ujj Jelentést nyomtattattunk, a' mellyben, a' mellett, hogy más Organizációt adunk Munkánknak, ujjonnan serkentjük Hazánkfi-jait az Olvasásra, és a' Tudományok' Szeretetére. Nagyságodnak is aláza-tosan bemutatjuk ezen jelentésünket, és hisszük, hogy nem leszen kedvetlen Szándékunknak Átallátása Nagyságod előtt, a' ki első Jelentésünk kijövésé-vel, olly hathatós Részt vett Szándékunknak Előmozdításában.

Nagyságos Uram! nem maradott eltitkolva Nagyságodnak Kegyessége erántunk, a' nélkül, hogy az a' nagy Ember árulta volna el Nagyságodat, a' kinek Kezéből vettük a' Nagyságod hozzánk való Hajlandóságának Bizony-ságát. Tudgyuk mi, hogy sokkal tartozunk Nagyságodnak, és boldogoknak tartjuk magunkat, ha azt mondhattya felőlünk Nagyságod: nem érdemtele-nekkel tettem jót.

Kegyességében alázatosan ajánlván magunkat, maradunk Nagyságodnak Pestenn 28. Mart. 795.

alázatos Szolgái
az Urániát kiadó Társak
Pajor, és Kármán¹⁷

Nem óhajtjuk a levél stílusát, megrendítő hangulatát, lelkes ügybuzgal-
mát, gazdag tartalmát sorról sorra elemezni, csupán ismételten hivatkozunk
Gálos Rezső fent idézett véleményére, mely szerint csak udvariasságból
szerepel első helyen, az aláírásban, *Pajor* neve. A levél nemcsak *Kármán*
József fogalmazása, amiről árulkodik elszólása is: „Prókátorok vagyunk” —
hiszen ő nagyon is jól tudja, hogy *Pajor* Gáspár szigorló orvos,¹⁸ — hanem
sajátkezű írása is. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában levő
kézirásaival történt összehasonlítás alapján állíthatjuk ezt.) Döntő bizonyíték
ez a levél arra is, hogy *Kármán* mindenképpen teljessé óhajtotta tenni az
Uránia első évfolyamát. Igaza van tehát *Tolnai* Vilmosnak, aki *Kármán*
halálával indokolja az *Uránia* megszűnését¹⁰ és ez is közvetett bizonyítékul
szolgál arra, hogy a valóságos szerkesztő *Kármán* József volt. A levelet halála
előtt hatvanhat nappal írta és ekkor már erősen hatalmába keríthette, a
Toldy Ferenc által említett „életemésztő betegség”.²⁰ Levelének ezek a szavai:
„Mint a' Beteg, a'ki meghitt Orvosától hallotta Halálának Bizonyosságát”,
erőszakolt belemagyarázás nélkül is sejtetni engedik, hogy *Kármán* közelinek
érezte végét.

Szükséges még említést tenni arról, hogy vajon jelentős volt-e az a
támogatás, amit *Festetics* nyújtott, hogy nem csupán az előkelő főúrnak
kijáró bók nyilvánult-e meg az *Uránia* bevezetésében és az idézett levél
szavaiban? A Bevezetés írásakor — mindenjel arra mutat — valóban nem
tudták, hogy ki a segítséget nyújtó hazafi, a levelet pedig már *Festetics*
Györgynek küldték. *Nagyváthy* János Sopronban *Sziesz* Klára könyvnyom-
tatóval a következő megállapodást köti: „Végre a' Boldog Zala Vármegyét²¹
censuráltattam, és ki nyomása eránt ily alkudtam.

1.) A' munka lessz két árkus.	
2.) Az első 500 árkus 8 fval, teszen ft 16	
3.) A második 500 árkus 5 fval	10
Summa	26

A papiros grossoctav, és az exemplar 1000

Sopron 23. Julii 1795. N. Dir.”²²

Száz forintból tehát, durván számolva, 16—18 ívet lehetett kinyom-
tatni 500 példányban. Az *Urániát* 20 ívre tervezték, majd 14 ívre csökken-
tették.²³ Nem valószínű — figyelembe véve az előfizetők csekély számát²⁴ —,
hogy több, mint 500 példányban nyomatták volna, így pedig *Festetics* ado-
mánya körülbelül az első kötet nyomdaköltségét fedezte.

Festetics, miután a levéllel együtt megkapta az *Uránia* köteteit, a követ-
kező határozattal zárta le a közel egy éven át napirenden tartott ügyet:
„Ezen könyveknek példázatait a' Bibliothekába helheztenni parantsolta a'
Méltóságos Gróf,”²⁵ ahol azóta is megvannak.²⁶

Úgy véljük, hogy *Kármán* József itt közölt levele méltán csatlakozik az
erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaságnak és *Aranka* Györgynek írott leve-
lekhez. Tehát ez a harmadik levél, mely immár vitathatatlanná teszi *Gálos*
Rezső véleményét, annál is inkább, mert ez a levél eredetiben van meg,
Gálos pedig kénytelen volt csak másolatban meglevő levelekre alapozni fel-
tevését. Ezek után nem lehet többé kétséges, hogy az *Uránia* szerkesztője
Kármán József volt. Az sem látszik kétségesnek, hogy *Festetics* György

(akinek erre jó oka volt⁸), az a „Hazafi, a'ki titkossan és Rejtekbe” kívánt maradni, sőt talán az sem vitás, hogy az *Uránia* kiadásában, illetőleg a támogatás nyújtásában jelentős szerepe volt a szabadkőművesek társaságának.

Jegyzetek

1. *Waldapfel József: Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből.* 1780–1830. Bp. 1935. 98. p.
2. *Gálos Rezső: Kármán József.* Bp. 1954.
3. *Gálos, i. m.* 61. p.
4. *Gálos, i. m.* 62. p.
5. *Négyesy László: Gróf Festetics György a magyar irodalomban.* A Keszthelyi Helikon c. gyűjteményes kötetben. Keszthely 1925. 37–236. p.
6. A *Festetics* család keszthelyi levéltára. (A továbbiakban: *Festetics lt.*) 392. cs. 526.
7. *Uránia.* Első Esztendő. I. Kötet. Váczon [1794]. A számozatlan leveleken soroják fel az előfizetőket.
8. *Kármán József Művei.* Kiad. *Abafi Lajos.* Bp. 1880, 2. köt. LX. p.
9. *Jancsó Elemér: A magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődéstörténeti szerepe a XVIII. században.* Cluj 1936. 224. p. és *Gálos i. m.* 50–51. p.
10. *Abafi Lajos: A szabadkőművesség története Magyarországon.* Bp. 1900, 140. p.
11. Ld. a 7. jegyzetet. Bé-vezetés. A számozatlan leveleken.
12. Ld. a 7. jegyzetet.
13. *Jancsó, i. m.* 144. p.
14. *Festetics lt.* 607. cs. 88.
15. U.o.
16. *Magy. Hírmondó.* 1794. I. kötet. Toldalék.
17. *Festetics lt.* 393. cs. 387.
18. *Bodnár Zsigmond: Uránia, Kármán és Pajor.* Bp. 1880, 13–14. p.
19. *Tolnai Vilmos: Miért szűnt meg Kármán József Urániája?* Irodalomtört. 1925. 14. évf. 175–179. p.
20. *Kármán József Írásai és Fanni hagyományai.* Újra kiadta és bevezette *Schedel [Toldy] Ferenc.* Pest 1843, XIII. hasáb
21. B[abocsai] I[József]: *Boldog Zala vármegye! keszthelyi bévvezédről méltán neveztetel így attól, aki ezen rendeket írta dicséretedre.* Sopron 1795, Sziesz ny. 28 p.
22. *Festetics lt.* 394. cs. 717.
23. *Bodnár i. m.* 18. p.
24. *Dezsényi Béla: A magyar hírlapirodalom első százada (1705–1805).* Bp. 1941, 34. p.
25. *Festetics lt.* 607. cs. 387.
26. Országos Széchényi Könyvtár Helikon Könyvtára, Keszthely.
27. *Vö. Festetics György viszonyát Bécshez, kapcsolatait Martinovicsékkal és a szabadkőművesekkel.*